

Тарихы Қызылқозыдан бастау алған құтты мекен

Қызылқозы – (1951 жылға дейін осылай аталған) қазіргі Арқалық қаласы орналасқан жердің байырғы аты. Қызылқозы жер атауының Арқалықпен алмасуы арасында қаншама батқан күн, атқан таң, шеккен бейнет, төгілген тер жатқаны бүгінгі ұрпақтың білгені жөн. Қаланың тұрған жері Аманкелді ауданы, Амантоғай колхозының мал жайылатын... (отгон) – Қызылқозы деген жайылымдық жер болатын. Бұл аймақтың топырағы қызылжоса болғандықтан мал баққан аталарымыз «Қызылқозы» деп атап кеткен екен.

ФОТО: Алексей РЕЗВЫХ

түсінік жазған қазақтың ғалым азаматы болатын. Кеншілер 1961 жылдың науырыз айының 30 жұлдызын еш уақытта ұмытпайды. Осы күні Арқалық руднигінің бірінші учаскесінде Ф.Р. Иммель басқарған экипаж тау жынысын

ыстық, қысы өте суық еді, қыста ауа температурасы 40 градус аязға дейін төмендейтін. Торғай, Амангелді, Атбасар, Қарағанды, Жезқазған, Қостанай, Ақмола, Есілден жергілікті ұлт өкілдері әртүрлі кеншілік мамандығын

Президиумының шешімімен Арқалық жұмысшылар поселкасы құрылды. Бұл күн Арқалық қаласының ресми құрылған күні болып саналады және Сарыарқа төсін кең жайлап жатқан даланың жұлдызды сәті деуге

дейді. Сол кезеңнен бастап Торғай даласы Қазақстанның негізгі егін алқаптарының біріне айналады. Торғай астығы сапасы жағынан елімізде көш бастады. Қамыры қатты бидай қайшақта да сұранысқа ие.

1939–1940 жылдары әйгілі академик Қаныш Имантайұлы Сәтпаев келіп зерттеу жұмыстары аралығында жұмысшы поселкасы Қызылқозы пайдаланды. Арқа төсінде-

теп Қызылқозыдан (боксит) алюминий шығатынын картаға түсірді. 1941 жылы Ұлы Отан соғысының басталып кетуіне байланысты бокситті қазу кешеуілдеп 1948-1949 жылдары зерттеу жұмысы қайта қолға алынды. Осы 1948 жылы сәуір айында Торғай геологиялық барлау экспедициясы ашылып, бастығы Владимир Лопатин болды. 1948 жылдың 1-сәуірінен бастап Қызылқозыға жұмыскерлер көшіп келе бастады. Көшіп келушілердің алғашқы отбасы алтау болатын. Олар Берден Байсенов, Нүркей Сағындықов, Сәт Әбдіреев, Ахмет Балғожин, Тілеужан Ахметов, Қалқаби-ке Сейтенова. Бұлар сол жылы жеркепе қазып алып, бір қыстап шықты және ең бірінші Арқалықтың іргетасын қалаушылар еді.

Қыстың қатаңдығы, судың тапшылығына қарамастан 1948-1956

жі ару қала Арқалық қаласының құрылуы боксит пен алюминий тотығы кенішінің табылуымен тығыз байланысты. 1948 жылы кен орнының мол қоры өнеркәсіптік түрде игеруге жарамды екенін дәлелдеген геолог ғалым Алексей Волковтың еңбегін ерекше атауға болады. 1956 жылдан – 1960 жылға дейін, 1956 жылдан – 1960 жылға дейін Торғай геологиялық барлау экспедициясының бастығы Калменов Мұхаммеджан Аташұлы болды және геологтар Абдолла Тоқсанбаев, Жақан Шамшиндер қажырлы еңбек етті. Осылардың ішінде Арқалыққа аса зор еңбегі сіңген геолог Қалменов Мұхаммеджан еді. Ол Арқалықтың болашағы зор екенін, қазба байлығы толық 120 жылға жететінің дәлелдеді. Арқалықтан өте сапалы ракета, самолет жасайтын алюминий шығатынын зерттеп, бірден-бір нақтылы

тұңғыш рет КРАЗ – 222 автосамосвалына тиеді.

Торғай даласы қойнауынан ең алғашқы боксит кесіндісін көтеру 1963 жылы Демченко Михаилдің үлесіне бұйырды. 1971 жылы оған Кеңестер Одағының ең жоғарғы марапаты Социалистік еңбек Ері атағы берілді. Кен орнының ашылуына байланысты 1956 жылдың 25 маусымында болашақ қаланы салуға Есіл станциясына (Арқалыққа дейін 219 шақ.) Рига қаласынан 800 адамымен бірінші эшелон келеді. Ресейден, Украина, Молдавия, Латвия, Литва, Рига тағы да басқа жерлерден құрлысшы жұмыскерлер келе бастады. Олар Алексей Пурвинин, Руфина Маясова, Крюков, Вера Пастухова. С Циуля, З. Васильевская т.б. бар еді. Олар ол кезде алда қандай қиындықтар кездесетінін білмейтін де еді, өйткені, Торғай даласының климаты өте қатал болатын. Жазы

ігеріп өндіріске болады. 1965 жылы Қанатты қазына араласты. Солардың ішінде Қазыбаев Мұстақап, Байгеншиев Бортай, Молдахметов Әмір, Рахимов Шарапат, Адырбаев Дүйсенбек, Молдахметова Бижамал т. б. бар. Құрылысшылар бригадалары көп ұлт өкілдерінен құралды. Қазіргі Арқалық қаласы көшелерінің атаулары өзі бауырластықтың белгісі: украин Демченко, татар қызы Маясова, орыс Горбачев, қазақ Садықов есімдері берілген. Құрылыс қарқыны артып көптеген тұрғын үйлер, мәдени ғимараттар салына бастады. Жапан түзде қызу еңбек осылайша қайнап сала берді. 1951 жылы 30 тамызда Қазақ ССР Жоғарғы кеңесі Президиумының шешімі бойынша Арқалық жұмысшы поселкесі Кеңесі құрылды. 1962 жылы Кеншілер поселкесі Арқалық аудан орталығына айналды.

1956 жылыдың 27 қазанында Қазақ ССР Жоғарғы Кеңесі

30 маусымда Қазақ ССР Жоғарғы Кеңесі Президиумының Жарлығымен Арқалыққа қала статусы берілді. Кеншілер, құрылысшылар, тың игерушілер қаласы – Арқалық, әр күн сайын көркейіп, сұлулана түсті. Деректерге сүйенсек, «Арқалық» терминінің топонимикалық мағынасының бірі – ұсақ жота, төбе дегенді білдіреді екен. Бұл жер белес-белес, арқа-арқа екен. Кен басқармасының алғашқы директоры Абдолла Тоқсанбаев, геолог Мұхаммеджан Қоймановпен ақылдаса келіп «Арқалық» деп атау беріп, содан бері осы атау қалыптасып кетті. 1950–1960 жылдары Амангелді және Арқалық аудандарының басшысы болған Социалистік еңбек Ері Қозыбаев Оразалы кенді мекеннің қарқынды дамуын ұйымдастырумен қатар бұл топыраққа бидай себуге болатындығын «Правда» газеті бетінде дәлел-

Қанатты қазына ордасына айналып отырған Арқалық қаласын ғарыш гаваны десе де болады. Өйткені, қонақжай Торғай жері ғарыш қырандарын талай рет құшақ жая қарсы алған аймақ. Арқалық даласы 40 жылдай уақыт бойы қаншама рет ғарышкерлердің жерге оралғанының куәсі болып келеді. Олардың ішінде Арқалық топырағын басқан тек ресейлік ғарышкерлер ғана емес, Америка, Еуропа ғарышкерлері де бар. 1965-1975 жылдар арасында Арқалыққа елуден астам ғарышкерлер қонақ болды. Қазақтың тұңғыш ғарышкері Тоқтар Әубәкіров, Талғат Мұсабаевтар осы Арқалыққа қонып Арқалықтың «Құрметті азаматтары» аталды.

«Арқалық қаласындағы облыстық № 2 әмбебап ғылыми кітапханасы, Әдістемелік библиография бөлімі